٧١

١

در بیان ابواب ثلاثی مزید فیه

ور مزید است ثلاثی ده باب است — آنچه مشهور به پیش اصحاب است

باب تفعیل بعد از آن تفعیل — وز پی آن مفاعله قیل

ماضی این سه باب را همه کس — حرف زاید همی شناسد و بس

آنچه در آن دو حرف افزون باشد — افتعال انفعال و آن اکنون

پس تفعّل تفاعل است و دگر — افعلال از پی همه بشمر

حرف زاید سه و آن پی استفعال — که وزان و دیگر است افعیلال

در بیان ابواب رباعی مجرد

چون رباعی مجرد است اینجا — نامد به غیر فعلل اصلا



ور مزیدش با تفعلل و آن / که یک حرف زاید است در آن

ور تأمل کنی در افعلال / هست زاید و همچو افعیلال

فی بیان وجوه سبعه

حرف علت سه حرف وای بود / که بهر صیغه‌ای که جای بود

باشد آن صیغه را لقب معتل / بر تو سازم مفصل این مجمل

حرف علت چو جای فا باشد / لقب او مثال می‌باشد

ور بود جای عین اجوف دان / ور بود جای لام ناقص دان

ور بود عین و لام یای و لام / پس صرفی لفیف وارد نام

ور بود عین و لام مقرون است / هست مقرون اگر [illegible]

هر بنای که همزه دار بود / نام مهموز پس اختیار بود

هست مهموز فا چو باشد فاش / همزه مذکور در مقابل فاش

ور بود عین همزه یا خود لام / هست مهموز عین و لامش نام

ور ثلاثی مضاعف از دان / که بود عین و لام او یکسان

ور رباعی مضاعف از او / که نباید تر ا بوقت [illegible]

فا و لام از جنس است / متجانس عین و لام سین

مصدر است اسم اگر بودش / آخر فارسش دن یا تن

صرفیان مصدری که یافته اند — زان بناها بسی شکافته اند

ماضی و هم چو مستقبل — جحد و نفی امر و نهی ای مقبل

بعد از ان اسم فاعل و مفعول — که بود هم چو فاعل و مفعول

بعد از ان اسم آلت است و زمان — اسم تفضیل باز اسم مکان

در ثلاثی مجرد سالم — شش بود بابهای او دائم

باب فعَل یفعُل

النصر یاری کردن نَصَرَ یَنصُرُ لم یَنصُرْ ...

لن یَنصُرَ ... لا یَنصُرُ ...

عدد صیغها درین افعال — چارده گوی اگر کنند سؤال

شش مغایب بود چو بشماری — شش مخاطب چو فکر بگماری

سه ز هر شش اناث را مذکور — سه بناهای مختلف مذکور

دوی باقی بود حکایت نفس — که هم از خود دراید گوینده نفس

در بیان صیغهای چارده گانه ماضی معروف

نَصَرَ نَصَرَا نَصَرُوا نَصَرَتْ نَصَرَتَا نَصَرْنَ نَصَرْتَ نَصَرْتُمَا نَصَرْتُمْ نَصَرْتِ نَصَرْتُمَا نَصَرْتُنَّ نَصَرْتُ نَصَرْنَا

مجهول نُصِرَ نُصِرا نُصِرُوا نُصِرَتْ نُصِرَتا نُصِرْنَ

نُصِرْتَ نُصِرْتُما نُصِرْتُمْ نُصِرْتِ نُصِرْتُما نُصِرْتُنَّ

واحده مخاطبه تثنیه مخاطبین جمع مخاطبات

نُصِرْتُ نُصِرْنا معروف مستقبل يَنْصُرُ يَنْصُرانِ يَنْصُرُونَ

متکلم با غیر جمع مذکر غایب

تَنْصُرُ تَنْصُرانِ يَنْصُرْنَ تَنْصُرُ تَنْصُرانِ تَنْصُرُونَ

واحده مخاطب تثنیه مخاطبین جمع مخاطبین

تَنْصُرِينَ تَنْصُرانِ تَنْصُرْنَ أَنْصُرُ نَنْصُرُ

واحده مخاطبه تثنیه مخاطبین جمع مخاطبات متکلم با غیر

مجهول مستقبل يُنْصَرُ يُنْصَرانِ يُنْصَرُونَ

تُنْصَرُ تُنْصَرانِ يُنْصَرْنَ

تُنْصَرُ تُنْصَرانِ تُنْصَرُونَ تُنْصَرِينَ تُنْصَرانِ تُنْصَرْنَ

واحده مخاطب تثنیه مخاطبین جمع مخاطبین تثنیه مخاطبین

أُنْصَرُ نُنْصَرُ معروف جحد لَمْ يَنْصُرْ

جمع مخاطبات متکلم با غیر

لَمْ يَنْصُرا لَمْ يَنْصُرُوا لَمْ تَنْصُرْ لَمْ تَنْصُرا

جمع مذکر غایب واحده مخاطب تثنیه مخاطبین

لَمْ يَنْصُرْنَ لَمْ تَنْصُرْ لَمْ تَنْصُرا لَمْ تَنْصُرُوا

جمع مخاطبات واحده مخاطب تثنیه مخاطبین جمع مخاطبین

لَمْ تَنْصُرِي لَمْ تَنْصُرا لَمْ تَنْصُرْنَ لَمْ أَنْصُرْ لَمْ نَنْصُرْ

واحده مخاطبه تثنیه مخاطبین جمع مخاطبات متکلم با غیر

مجهول لَمْ يُنْصَرْ لَمْ يُنْصَرا لَمْ يُنْصَرُوا لَمْ تُنْصَرْ

لَمْ تُنْصَرا لَمْ يُنْصَرْنَ لَمْ تُنْصَرْ لَمْ تُنْصَرا

لم ينصرن لم ينصر لم ينصرا

لم تُنصَروا لم تُنصَري لم تُنصَرا لم

يُنصَرن لم أُنصَر لم نُنصَر ما يُنصَر

ما يُنصَران ما يُنصَرون ما تُنصَر

ما تُنصَران ما يُنصَرن ما تُنصَر

ما تُنصَران ما تُنصَرون ما تُنصَرين

ما تُنصَران ما تُنصَرن ما أُنصَر ما نُنصَر

مجهول

مجهول نفی حال ما يُنصَرُ ما يُنصَران ما يُنصَرون

ما تُنصَرُ ما تُنصَر ما تُنصَران ما يُنصَرن

ما تُنصَرن ما تُنصَران ما تُنصَرون ما تُنصَرين

ما تُنصَران ما تُنصَرن ما أُنصَر ما نُنصَر **معروف نفی مستقبل**

لن ينصر لن ينصرا لن ينصروا لن تنصر لن تنصرا

لن ينصرن لن تنصر لن تنصرا لن تنصروا

لن تنصري لن تنصرا لن تنصرن لن أنصر لن ننصر

مجهول نفی مستقبل

لن يُنصَر لن يُنصَرا لن يُنصَروا لن تُنصَر لن تُنصَرا

لن يُنصَرن لن تُنصَر لن تُنصَرا لن تُنصَروا لن تُنصَر

لن ننصر یاری نخواهیم کرد ما دو مرد در زمان آینده صیغه واحد متکلم معروف نفی مستقبل

لن تنصرن لن انصر لن ننصر امر غایب لینصر

لینصرا لینصروا لتنصر لتنصرا لینصرن

مشدد لینصرنّ لینصرانّ لینصرنّ لتنصرنّ

لتنصرانّ لینصرنانّ مخفف لینصرن

لینصرن لتنصرن مجهول امر غایب لینصر

لینصرا لینصروا لتنصر لتنصرا

لینصرن مشدد لینصرنّ لینصرانّ

لینصرنّ لتنصرنّ لتنصرانّ

لینصرنانّ مخفف لینصرن لتنصرن

لتنصرن معروف نهی غایب لاینصر لاینصرا

لاینصروا

لاینصروا لاتنصر لاتنصرا لاینصرن

مشدد لاینصرنّ لاینصرانّ لاینصرنّ

لاتنصرنّ لاتنصرانّ لاینصرنانّ

مخفف لاینصرن لاتنصرن لاینصرن

مجهول نهی غایب لاینصر لاینصرا لاینصروا

لاتنصر لاتنصرا لاینصرن مشدد

لاینصرنّ لاینصرانّ لاینصرنّ

لاتنصرنّ لاتنصرانّ

لاینصرنانّ

[illegible]

مخفف لا تنصرن لا ینصرن لا تنصرن

امر حاضر ز فعل مستقبل که مجاز بود شود حاصل

معروف امر حاضر انصر انصرا انصروا

تا بیفکن ز فعل استقبال

انصری انصرا انصرن مشدد

بن که ما بعد تاء دارد حال

پس اکن ار نیست حرف ثالث را

کن از آن صیغهای امر بنا

انصرن انصران انصرن

ور بود ساکن آنچه بعد از تاست

ابتدا اخر بهمزه باید آراست

انصرن انصران انصرنان

حرف پیش از اخیر اینکر

اگر آنرا بود ز ضمه اثر

مخفف انصرن انصرن انصرن

همزه باید بوفق آن مضموم

ورنه آنرا بکسره کن موسوم

مجهول امر حاضر لتنصر لتنصرا لتنصروا

حرکت ملکه حرف [illegible]

نون [illegible] الا آنکه باشد ز نون جمع

لتنصری لتنصرا لتنصرن مشدد لتنصرن

لتنصران لتنصرن لتنصرن

لتنصرنان مخفف لتنصرن لتنصرن

معروف نهی حاضر

لتنصرن لاتنصر لاتنصرا لاتنصروا

لاتنصری لاتنصرا لاتنصرن مشدد

لاتنصرن لاتنصران لاتنصرن

لاتنصرن لاتنصران لاتنصرنان

مخفف لاتنصرن لاتنصرن لاتنصرن

لاتنصر لاتنصرا لاتنصروا لاتنصری

فعل که در نون ثقیله شاید

تاکید زیادتی فزاید

هم نون خفیف تابع اوست ولی

در تثنیه جمع زنان در ناید

لا تنصرا لا تنصرن شد لا تنصرنّ

لا تنصرانّ لا تنصرنّ لا تنصرنّ

لا تنصرانّ لا تنصرنانّ مخفف لا تنصرن

لا تنصرن لا تنصرن اسم فاعل ناصرٌ (یک مرد یاری کننده)

ناصران ناصرون ناصرةٌ ناصرتان ناصراتٌ

اسم مفعول منصورٌ منصوران منصورون منصورةٌ منصورتان

منصوراتٌ باب فَعَلَ یَفْعِلُ الضرب زدن

ضَرَبَ یَضْرِبُ لم یَضْرِبْ

ما یضربُ لن یضربَ یضربنّ لا یضربُ

اضرب لا تضرب ضاربٌ مضروبٌ

باب فَعَلَ یَفْعَلُ الفتح

گشادن فَتَحَ یَفْتَحُ لم یفتحْ ما یفتحُ

لن یفتحَ یفتحنّ لا یفتحُ افتحْ لا تفتحْ

فاتحٌ مفتوحٌ باب فَعِلَ یَفْعَلُ العلم دانستن عَلِمَ

یَعْلَمُ لم یَعْلَمْ ما یَعْلَمُ لن یَعْلَمَ یَعْلَمَنَّ لا یَعْلَمُ

اعلم

اِعلَم التَّعلُّم عالِم مَعلوم باب فعِل یفعَل

حبان نپداشتن حسبَ یحسِبُ لم یحسِب ما یحسِبُ

لن یحسِب لیحسِب لا یحسِب احسِب لا تحسِب

حاسِب محسوب باب فعُل یفعُل الکرم بزرگوار شدن

کرُم یکرُم لم یکرُم ما یکرُم لن یکرُم لیکرُم لا یکرُم اکرُم لا تکرُم

گر بُم

با بهای مثال نیج بود

یا دگیر شکسته زنگیج بود

یای مفتوح و کسره لازم

واو اندر میانشان قایم

بآن کاو نطق نیست ثقیل / واجب آمد سقوط آن بی قیل

ور بود بعد تا و همزه و نون / ور عقب کسره بهمین نونها

از برای موافقت یابی / واو را حذف کن بهر جایی

فتحه تا کسره اگر شود زایل / صیغه گردد باصل خود زایل

الوَعد وعده کردن

وعد یعد لم یعد ما یعد لن یعد

لیعد لا یعد عد لا تعد واعد موعود

عد را از تعد گرفته اند که در اصل توعد گرفته اند

یا چو پا گر چو باشد از پی ضم / منقلب میشود بواو افهم

المیسرة قمار باختن

یسر ییسر لم ییسر ما ییسر لن ییسر لییسر لا ییسر ایسر

واو پساکن پس اسوه بدل گرفته بعد کسره چون اتجل

الوجل ترسیدن

وجل یوجل لم یوجل ما یوجل لن یوجل لیوجل لا یوجل

ایجل لا توجل واجل

الورم آماسیدن

ورم یرم لم یرم ما یرم لن یرم لیرم لا یرم رم لا ترم

وریم

الوسم نشانمند شدن

وسم یوسم لم یوسم ما یوسم لن یوسم لیوسم لا یوسم اوسم لا توسم

وسیم

واو ویای که از سکون عاریست
وز پی فتحه بر زبان جاریست
چون بود بر مذاق طبع ثقیل
بالف هست واجب التبدیل
واو و یا اگر بود مثبت
بعد فتحه بموضع حرکت
بالف واجب آیدش ابدال
از یقال و یباع جوی مثال
چون دو ساکن فراز پیوندیم

کاو لین حرف لین دو یم مدغم
جایزست آن چو حابٌ و یحابٌ
حذف یک ساکن است یا تحریک
نیست اصلا درین سخن تشکیک

قاعده

فای اجوف چو عین شد محذوف
که بضم که بکسر شد موصوف
تا بود بعد حذف بر همه حال
ضمه بر واو و کسره بر یا دال

قاعده

حرکات ثلاث کاه بیان
چو مکه بر حرف علت گران
که یکبارشان بیندازند
که بماقبل منتقل سازند
باب اجوف چو در شمار آید
در ثلاثی همین چهار آید

القول گفتن قال یقول

لم یقل ما یقول لن یقول لیقل لا یقل قل لا تقل قائل مقول

قال قالا قالوا قالت قالتا قلن قلت قلتما قلتم قلت

قلتما قلتن قلت قلتما قلت قلتما قلتن قلت قلنا

قیل قیلا قیلوا قیلت قیلتا قلن الخ

يقول يقولان يقولون تقول تقولان يقلن
تقول تقولان تقولون تقولين تقولان تقلن اقول نقول
يقال يقالان يقالون تقال تقالان يقلن تقال
تقالان تقالون تقالين تقالان تقلن اقال نقال

لم يقل لم يقولا لم يقولوا لم تقل لم تقولا لم يقلن
لم تقل لم تقولا لم تقولوا لم تقولي لم تقولا لم تقلن لم اقل لم نقل
لم يقل لم يقالا لم يقالوا لم تقل لم تقالا لم يقلن
لم تقل لم تقالا لم تقالوا لم تقالي لم تقالا لم تقلن لم اقال لم نقال

ما يقول ما يقولان ما يقولون ما تقول
ما تقولان ما يقلن ما تقول ما تقولان ما تقولون ما تقولين
ما تقولان ما تقلن ما اقول ما نقول ما يقال ما يقالان
ما يقالون ما تقال ما تقالان ما تقلن ما تقال ما تقالان

ما

ما تقالون ما تقالين ما تقالان ما تقلن ما اقال ما نقال

لن يقول لن يقولا لن يقولوا لن تقول
لن تقولا لن يقلن لن تقول لن تقولا لن تقولوا
لن تقولي لن تقولا لن تقلن لن اقول لن نقول
لن يقال لن يقالا لن يقالوا لن تقال لن تقالا لن يقلن
لن تقال لن تقالا لن تقالوا لن تقالي لن تقالا لن تقلن
لن اقال لن نقال

ليقل ليقولا ليقولوا
لتقل لتقولا ليقلن ليقولن ليقولان ليقولن لتقولن
لتقولان ليقلنان

ليقولن ليقولن لتقولن

ليقل ليقالا ليقالوا لتقل لتقالا ليقلن
ليقالن ليقالان ليقالن لتقالن لتقالان ليقلنان

ليُقالَنّ ليُقالُنّ لتُقالِنّ   لا يُقَلْ

لا يُقولا لا يقولوا لا تَقُل لا تقولا لا تَقُلن   لا تقولَنّ

لا تقولانّ لا تقولُنّ لا تقولِنّ لا تقولانّ لا يُقَلْنانّ

لا تقولَنْ لا تقولُنْ لا تقولِنْ   لا يُقَلْ لا يُقالا

لا يُقالوا لا تُقَل لا تُقالا لا يُقَلْن   لا يقالَنّ

لا يقالانّ لا يقالُنّ لا تقالَنّ لا تُقالانّ لا يُقلنانّ

لا يقالَنْ لا يقالُنْ لا تُقالَنْ

قُلْ قولا قولوا قولي قولا قُلْن   قولَنّ قولانّ

قولُنّ قولِنّ قُلْنانّ   قولَنْ قولُنْ قولِنْ

لتُقَل لتُقالا لتُقالوا لتُقالي لتُقالا لتُقَلْن   لتُقالَنّ

لتُقالانّ لتُقالُنّ لتُقالِنّ لتُقالانّ لتُقَلْنانّ

لتُقالَنْ لتُقالُنْ لتُقالِنْ   لا تَقُل لا تقولا

لا تقولوا لا تقولي لا تقولا لا تَقُلْن   لا تقولَنّ

لا تقولانّ لا تقولُنّ لا تقولِنّ لا تقولانّ لا تَقُلْنانّ

لا تقولَنْ لا تقولُنْ لا تقولِنْ   لا تُقَل لا تُقالا

لا تقالوا لا تقالي لا تقالا لا تُقَلْن   لا تقالَنّ

لا تقالانّ لا تقالُنّ لا تقالِنّ لا تُقالانّ لا تُقَلْنانّ

لا تُقالَن لا تقالُن لا تقالِن   قائلٌ قائلان

قائلون قائلةٌ قائلتان قائلاتٌ   مقولٌ مقولان

مقولون مقولةٌ مقولتان مقولاتٌ

البيع فروختن   باعَ يبيعُ لم يبِعْ ما يبيعُ لن يبيعَ

مَبِيعٌ در اصل مَبْيُوعٌ بوده حرکت یا را ببا
نقل کردیم مَبُيْوعٌ شد التقای ساکنین واقع شد
میان یا و واو نزد سیبویه واو مفعول
را حذف کردند مَبُيْعٌ شد بود از ان ضمه یا را
بکسره بدل کردند مَبِيْعٌ شد و نزد
اخفش یا را حذف میکنند مَبُوْعٌ
میشود و ضمه با را بکسره بدل میکنند
مَبِوْعٌ میشود واو ساکن ماقبل المکسور
را بیا بدل میکنند مَبِيعٌ میشود ١٢

لِيَبِعْ لَا يَبِعْ بِعْ لَا تَبِعْ بَائِعٌ مَبِيعٌ

بَاعَ بَاعَا بَاعُوا بَاعَتْ بَاعَتَا بِعْنَ بِعْتَ بِعْتُمَا

بِعْتُمْ بِعْتِ بِعْتُمَا بِعْتُنَّ بِعْتُ بِعْنَا   بِيعَ بِيعَا

بِيعُوا بِيعَتْ بِيعَتَا بِعْنَ الخ   يَبِيعُ يَبِيعَانِ

يَبِعْنَ تَبِيعُ تَبِيعَانِ   يَبِيعُونَ تَبِيعُ تَبِيعَانِ تَبِيعُونَ تَبِيعِينَ تَبِيعَانِ

تَبِعْنَ أَبِيعُ نَبِيعُ   يُبَاعُ يُبَاعَانِ يُبَاعُونَ تُبَاعُ

تُبَاعَانِ يُبَعْنَ تُبَاعُ تُبَاعَانِ تُبَاعُونَ تُبَاعِينَ تُبَاعَانِ

تُبَعْنَ أُبَاعُ نُبَاعُ   لَمْ يَبِعْ لَمْ يَبِيعَا لَمْ يَبِيعُوا

لَمْ تَبِعْ لَمْ تَبِيعَا لَمْ يَبِعْنَ الخ   لَمْ يُبَعْ لَمْ يُبَاعَا

لَمْ يُبَاعُوا لَمْ تُبَعْ لَمْ تُبَاعَا لَمْ يُبَعْنَ لَمْ تُبَعْ لَمْ تُبَاعَا

١٤٤١

لَمْ يُبَاعُوا الخ   مَا يَبِيعُ مَا يَبِيعَانِ مَا يَبِيعُونَ مَا تَبِيعُ

مَا تَبِيعَانِ مَا يَبِعْنَ الخ   مَا يُبَاعُ مَا يُبَاعَانِ مَا يُبَاعُونَ

الخ   لَنْ يَبِيعَ لَنْ يَبِيعَا لَنْ يَبِيعُوا لَنْ تَبِيعَ

الخ   لَنْ يُبَاعَ لَنْ يُبَاعَا لَنْ يُبَاعُوا الخ

لِيَبِعْ لِيَبِيعَا لِيَبِيعُوا الخ   لِيُبَعْ لِيُبَاعَا لِيُبَاعُوا

الخ   لَا يَبِعْ لَا يَبِيعَا لَا يَبِيعُوا الخ   لَا يُبَعْ لَا يُبَاعَا

لَا يُبَاعُوا الخ بِعْ   بِعْ بِيعَا بِيعُوا بِيعِي بِيعَا

بِعْنَ   بِيعَنَّ بِيعَانِّ بِيعُنَّ بِيعِنَّ بِيعَانِّ بِعْنَانِّ

بِيعَنْ بِيعُنْ بِيعِنْ   لَا تَبِعْ لَا تَبِيعَا لَا تَبِيعُوا الخ

لَا تُبَعْ لَا تُبَاعَا لَا تُبَاعُوا   بَائِعٌ بَائِعَانِ بَائِعُونَ

بائعة بائعتان بائعات اسم مفعول مبیع مبیعان
مبیعون مبیعة مبیعتان مبیعات باب فعِلَ یفعَلُ
الخوف ترسیدن خاف یخاف لم یخف ما یخاف
لن یخاف لیخف لایخف خف لاتخف خایف مخوف
باب فعُلَ یفعُلُ الطول دراز شدن طال یطول
لم یطل ما یطول لن یطول لیطل لایطل طل لاتطل
طویل قاعده باب ناقص تراچو آید پیش در ثلاثی ز پنج
بنود بیش همچو مهموز حکم ناقص دان کاید از کل باب خرجسان
باب فعَلَ یفعُلُ الدعاء والدعوة خواندن دعا یدعو لم یدع
ما یدعو لن یدعو لیدع لایدع ادع لاتدع داع مدعو

دعا دعوا دعت دعتا دعون دعوت دعوتما
دعوتم دعوتِ دعوتما دعوتن دعوت دعونا
واو چون در طرف شود مذکور گر بود حرف سابقش مکسور
قلب آن واو و حسب آن بیا هست این حکم مطرد همه جا
مجهول دُعِیَ دُعِیا دُعوا دُعِیَت دُعِیَتا دُعِینَ
دُعِیتَ دُعِیتُما دُعِیتُم دُعِیتِ دُعِیتُما دُعِیتُنَّ
دُعِیتُ دُعِینا مضارع معروف یدعو یدعوان یدعون
تدعو تدعوان یدعون تدعو تدعوان تدعون تدعین
تدعوان تدعون ادعو ندعو قاعده چون فتد حرف واو
گر نباشد عقیب ضم واقع میکنندش بیا همیشه بدل
همچو یُدعی و یُدعیا مثل یُدعی یُدعیان یُدعون

تُدعَی تُدْعیانِ یُدعَیْنَ تُدعَی تُدْعیانِ تُدْعَوْنَ تُدعَیْنَ
تُدْعیانِ تُدْعَیْنَ اُدْعَی نُدعَی معروف نفی جحد لم یَدعُ
لم یَدْعُوا لم یَدعُوا لم تَدْعُ لم تَدعُوا لم یَدعُونَ لم تَدعُ
لم تدعُوا لم تدعُوا لم تَدعِی لم تَدعُوا لم تدعُون لم اَدْعُ
لم نَدعُ مجهول جحد لم یُدْعَ لم یُدعَیا لم یُدعَوا لم تُدعَ
لم تُدعَیا لم یُدعَیْنَ لم تُدعَ لم تُدعَیا لم تُدعَوا لم تُدعَی
لم تُدعَیا لم تُدعَیْنَ لم اُدْعَ لم نُدْعَ معروف نفی حال مایدعو
مایدعوانِ مایَدعُونَ ماتدعو ماتدعوانِ مایدعُونَ
ماتدعو ماتدعوانِ ماتدعُونَ ماتدعِینَ ماتدعُوانِ
ماتدعُونَ ماادعُو ماندعُو مجهول نفی حال مایُدعَی مایُدعَیانِ
مایُدعَوْنَ ماتُدْعَی ماتُدْعَیانِ مایُدعَیْنَ ماتُدعَی

ماتُدعَیانِ ماتُدعَوْنَ ماتُدعَیْنَ ماتُدعَیانِ ماتُدعَیْنَ
ماأُدعَی ماتُدعَی معروف نفی استقبال لن یدعُوَ لن یدعُوا لن یدعُوا
لن تدعُوَ لن تدعُوا لن یدعُونَ لن تدعُوَ لن تدعُوا
لن تدعُوا لن تدعِی لن تدعُوا لن یدعُونَ لن اَدعُوَ
لن ندعُوَ مجهول نفی استقبال لن یُدعَی لن یُدعَیا لن یُدعَوا لن تُدعَی
لن تُدعَیا لن یُدعَیْنَ لن تُدعَی لن تُدعَیا لن تُدعَوا
لن تُدعَی لن تُدعَیا لن تُدعَیْنَ لن اُدعَی لن نُدعَی
معروف امر غائب لیدعُ لیدعُوا لیدعُوا لتدعُ لتدعُوا لیدعُونَ مشدد
لیدعُوَنَّ لیدعُوانِّ لیدعُنَّ لتدعُوَنَّ لتدعُوانِّ لأدعُوَنَّ نانّ
مخفف لیدعُوَنْ لیدعُنْ لتدعُوَنْ مجهول امر غائب لیُدعَ لیُدعَیا
لیُدعَوا لتُدعَ لتُدعَیا لیُدعَیْنَ مشدد لیُدعَیَنَّ لیُدعَیانِّ
لیُدعَوُنَّ لتُدعَیَنَّ لتُدعَیانِّ لیُدعَیْنانِّ مخفف

لِيُدْعَيْنَ لِيُدْعَوْنَ لِتُدْعَيْنَ معروف نهی لا يَدْعُ لا يَدْعُوا
لا يَدْعُوا لا تَدْعُ لا تَدْعُوا لا يدعونَ مشدد لا يدعونَّ
لا يدعوانِّ لا يدعنَّ لا تدعونَّ لا تدعوانِّ لا يدعونانِّ
مخفف لا يَدْعُوَنْ لا يَدْعُنْ لا تَدْعُوَنْ مجهول لا يُدْعَ
لا يُدْعَيا لا يُدْعَوْا الخ معروف امر حاضر اُدْعُ اُدْعُوا اُدْعُوا
اُدْعِي اُدْعُوا اُدْعُونَ مشدد اُدْعُوَنَّ اُدْعُوانِّ
اُدْعُنَّ اُدْعِنَّ اُدْعُوانِّ اُدْعُونانِّ مخفف اُدْعُوَنْ
اُدْعُنْ اُدْعِنْ مجهول امر حاضر لِتُدْعَ لِتُدْعَيا لِتُدْعَوْا لِتُدْعَيْ
لِتُدْعَيا لِتُدْعَيْنَ مشدد لِتُدْعَيَنَّ لِتُدْعَيانِّ لِتُدْعَوُنَّ
لِتُدْعَيِنَّ لِتُدْعَيانِّ لِتُدْعَيْنانِّ مخفف لِتُدْعَيَنْ لِتُدْعَوُنْ
لِتُدْعَيِنْ معروف نهی لا تَدْعُ لا تَدْعُوا لا تَدْعُوا
لا تَدْعِي لا تَدْعُوا لا تَدْعُونَ مشدد لا تَدْعُوَنَّ

لا

لا تَدْعُوانِّ لا تَدْعُنَّ لا تَدْعِنَّ لا تَدْعُوانِّ لا تَدْعُونانِّ
مخفف لا تَدْعُوَنْ لا تَدْعُنْ لا تَدْعِنْ مجهول نهی حاضر لا تُدْعَ
لا تُدْعَيا لا تُدْعَوْا لا تُدْعَيْ لا تُدْعَيا لا تُدْعَيْنَ مشدد لا تُدْعَيَنَّ
لا تُدْعَيانِّ لا تُدْعَوُنَّ لا تُدْعَيِنَّ لا تُدْعَيانِّ لا تُدْعَيْنانِّ
مخفف لا تُدْعَيَنْ لا تُدْعَوُنْ لا تُدْعَيِنْ اسم فاعل داعٍ
داعِيانِ داعُونَ داعِيَةٌ داعِيَتانِ داعِياتٌ ودَواعٍ
اسم مفعول مَدْعُوٌّ مَدْعُوّانِ مَدْعُوُّونَ مَدْعُوَّةٌ مَدْعُوَّتانِ
مَدْعُوّاتٌ قاعده واو و یا چون فراهم رسند بهم
كاولین با سکون بود منضم ** واو را یا کنند
بعد تمام ** درهم آن هر دو را کنند ادغام باب
فَعَلَ يَفْعِلُ الرَّمْي انداختن رَمَى يَرْمِي
لم يَرْمِ ما يَرْمِي لن يَرْمِيَ لِيَرْمِ لا يَرْمِ اِرْمِ لا تَرْمِ رامٍ
مَرْمِيٌّ معروف ماضی رَمَى رَمَيا رَمَوْا رَمَتْ رَمَتا رَمَيْنَ

رمیت رمیتما رمیتم رمیت رمیتما رمیتن رمیت رمینا
معروف مستقبل یرمی یرمیان یرمون ترمی ترمیان یرمین
ترمی ترمیان ترمون ترمین ترمیان ترمین ارمی نرمی
معروف جحد لم یرم لم یرمیا الخ معروف نفی حال ما یرمی ما یرمیان الخ
معروف نفی استقبال لن یرمی لن یرمیا الخ معروف امر غائب لیرم لیرمیا الخ
معروف نهی غائب لا یرم لا یرمیا الخ معروف امر حاضر ارم ارمیا ارموا
ارمی ارمیا ارمین معروف نهی حاضر لا ترم لا ترمیا الخ اسم فاعل
رام رامیان رامون رامیة رامیتان رامیات اسم مفعول
مرمی مرمیان مرمیون مرمیة مرمیتان مرمیات باب
فعل یفعل الرضاء و الرضوان خشنود شدن :: رضی
یرضی لم یرض ما یرضی لن یرضی لیرض لا یرض ارض لا ترض
راض مرضی معروف فعل ماضی رضی رضیا رضوا رضیت
رضیتا رضین رضیت رضیتما رضیتم رضیت رضیتن
رضیتما

رضیت

رضیت رضینا معروف مستقبل یرضی یرضیان یرضون ترضی
ترضیان یرضین ترضی ترضیان ترضون ترضین ترضیان ترضین
ترضین ارضی نرضی مجهول یرضی یرضیان الخ معروف جحد
لم یرض لم یرضیا الخ معروف نفی حال ما یرضی ما یرضیان الخ
معروف نفی استقبال لن یرضی لن یرضیا الخ معروف امر غائب
لیرض لیرضیا الخ معروف نهی غائب لا یرض لا یرضیا الخ معروف
امر حاضر ارض ارضیا ارضوا ارضی ارضیا ارضین
معروف نهی حاضر لا ترض لا ترضیا الخ اسم فاعل راض
راضیان راضون راضیة راضیتان راضیات
اسم مفعول مرضی مرضیان مرضیون مرضیة مرضیتان
مرضیات ناقص یائی الخشیة ترسیدن معروف ماضی
خشی خشیا خشوا الخ تمام یخشی همچون یرضی باب
فعل یفعل الرخاء و الرخوه سست شدن ::

رخو يرخو لم يرخ ما يرخو لن يرخو ليرخ لا يرخ ارخ لا ترخ راخ
معروف ماضی رخو رخوا رخوا رخوت رخوتا رخون رخوت
رخوتما رخوتم رخوت رخوتما رخوتن رخوت رخونا معروف مستقبل
يرخو يرخوان يرخون ترخو ترخوان يرخون ترخو ترخوان ترخون
ترخين ترخوان ترخون ارخو نرخو باب فعل يفعل
الرعاية رعايت کردن ؛ رعى يرعى لم يرع ما يرعى لن يرعى
ليرع لا يرع ارع لا ترع راع مرعى اسم فاعل راض
وخاش وراج وراع بر قياس داع ورام اسم مفعول
مرضى ومخشى ومرعى بر قياس مرمى لفيف مقرون از باب آمده
الوقاية نگاه داشتن ؛ وقى يقى لم يق ما يقى لن يقى
ليق لا يق قه لا تق واق موقى معروف ماضی وقى وقيا وقوا
وقت وقتا وقين وقيت وقيتما وقيتم وقيت وقيتما وقيتن
وقيت وقينا مستقبل يقى يوقى بوده واو افتاد
چنانکه

چنانکه در يعد وضمه چنانکه در يرمى مجهول يوقى بر قياس يوعد
ويرمى اسم فاعل واق چون رام اسم مفعول موقى
چون مرمى امر حاضر قه قيا قوا قى قيا قين مشدد قين
قيان قن قن قيان قيان مخفف قين قن قن باب
فعل يفعل الوجى سوده شدن سم ستور ؛
وجى يوجى لم يوج ما يوجى لن يوجى ليوج لا يوج ايج لا توج
واج معروف ماضی وجى يوجى بر قياس رضى يرضى
باب فعل يفعل الولى نزديک شدن ؛ ولى يلى
لم يل ما يلى لن يلى ليل لا يل له لا تل وال ولى چون
رضى يلى چون يقى لفيف مقرون از باب ضرب الطى در نورديدن
طوى يطوى لم يطو ما يطوى لن يطوى ليطو لا يطو اطو
لا تطو طاو مطوى ؛ طوى يطوى بر قياس رمى يرمى

باب فعِل یفعَل الطَّوی گرسنه شدن ؛ طَوِیَ یطوی
بر قیاس رضِیَ یرضَی مهموز الفاء صحیح الامر امر کردن
اَمَرَ یأمُرُ لم یأمُرْ ما یأمُرُ لن یأمُرَ لیأمُرْ لا یأمُرْ اُومُرْ
لا تأمُرْ آمِرٌ مأمورٌ ؛ الاَدَب [illegible] ؛
اَدُبَ یأدُبُ قاعده از دو همزه چو همزهٔ دوم
ساکن آید نگاه دار و ببین ؛ حرکت را از همزهٔ
اوّل کن دوم را از جنس او مبدل مهموز الفاء امر
اُومُرْ اُومُرا اُومُرُوا ؛ اِیدُبْ اِیدُبا اِیدُبوا مهموز العین
صحیح ؛ الزَّئِر بانگ کردن شیر ؛ زَءَرَ یَزْءِرُ چون
ضَرَبَ یضرِبُ الهَنا بگواریدن طعام ؛ هَنَأَ یَهْنَأُ
لم یَهْنَأْ ما یَهْنَأُ لن یَهْنَأَ لیَهْنَأْ لا یَهْنَأْ اِهْنَأْ لا تَهْنَأْ
هَنِیءٌ ؛ چون مَنَعَ یَمْنَعُ و هَنَأَ یَهْنِئُ چون ضَرَبَ یضرِبُ
مهموز اللام اجوف الجَیئة آمدن ؛ جاءَ یَجِیءُ لم یَجِئْ

ما یَجِیءُ لن یَجِیءَ لیَجِئْ لا یَجِئْ جِئْ لا تَجِئْ جاءٍ مَجِیءٌ
مهموز الفاء ناقص الاِتیان آمدن ؛ اَتَی یأتِی
لم یأتِ ما یأتی لن یأتِیَ لیأتِ لا یأتِ اِیتِ لا تأتِ
آتٍ مأتِیٌّ ؛ مهموز العین مثال الوَءْد زنده در گور کردن
وَءَدَ یَءِدُ چون وَعَدَ یَعِدُ مهموز العین لفیف مفروق
الوَءْی وعده کردن ؛ وَأَی یَأْی چون وَقَی یَقِی
مهموز الفاء لفیف مقرون الاَوْی جای گرفتن
اَوَی یَأْوِی چون طَوَی یَطْوِی ؛ مهموز الفاء
مضاعف حکم مضاعف دارد الاِمامة پیش روی
؛ اَمَّ یَؤُمُّ لم یَؤُمَّ ما یَؤُمُّ لن یَؤُمَّ لیَؤُمَّ لا یَؤُمَّ اُمَّ
لا تَؤُمَّ آمٌّ مأمومٌ ؛ پس مهموز هر باب بر قیاس آن
باب بود مضاعف و آن سه باب است قاعده چون
همزه دو حرف جمع شود ؛ که دوم لازم از سکون بود

دَرج کردن بخت را دادیم ؛ در دوم جایز است
الازم ؛ اَلمَدّ کشیدن ؛ مَدَّ یَمُدُّ لم یَمُدَّ ما یَمُدُّ
لن یَمُدَّ لَیَمُدَّنَّ مُدَّ لا تَمُدَّ مادٌّ ممدودٌ معروف ماضی
مَدَّ مَدّا مَدّوا مَدَّت مَدَّتا مَدَدْنَ مَدَدْتَ مَدَدْتُما مَدَدْتُم
مَدَدْتِ مَدَدْتُما مَدَدْتُنَّ مَدَدْتُ مَدَدْنا مجهول مُدَّ مُدّا
مُدّوا معروف مستقبل یَمُدُّ یَمُدّانِ یَمُدّونَ تَمُدُّ تَمُدّانِ
یَمْدُدْنَ امر حاضر در مفرد مذکر بر چهار وجه است
مُدَّ بحرکات ثلاث اُمْدُدْ بفکّ ادغام و در باقی
یک وجه است ؛ مُدّا مُدّوا مُدّی مُدّا
اُمْدُدْنَ و در مفرد امر غایب خواه مذکر و خواه مؤنث
همچنین چهار وجه است معروف امر غایب لِیَمُدَّ لِیَمُدّا
لِیَمُدّوا لِتَمُدَّ لِتَمُدّا لِیَمْدُدْنَ و برین قیاس است
حال یحدّ حال ؛ باب فَعَلَ یَفْعِلُ اَلفِرار گریختن

فَرَّ یَفِرُّ لم یَفِرَّ ما یَفِرُّ لن یَفِرَّ لَیَفِرَّنَّ لا یَفِرُّ فِرَّ لا تَفِرَّ
فارٌّ باب فَعِلَ یَفْعَلُ اَلبِرّ نیکویی کردن بَرَّ یَبَرُّ لم یَبَرَّ
ما یَبَرُّ لن یَبَرَّ لَیَبَرَّنَّ لا یَبَرُّ بَرَّ لا تَبَرَّ بارٌّ مبرورٌ
و در امر و اخوات ان درین دو باب سه وجه روا
بود زیرا که ضم که از بهر موافقت عین فعل مستقبل بود
ساقط شد اسم فاعل مادٌّ مادّانِ مادّونَ مادّةٌ
مادّتانِ مادّاتٌ اسم مفعول ممدودٌ ممدودانِ
ممدودونَ ممدودةٌ ممدودتانِ ممدوداتٌ

فصل بدانکه مصدر میمی و اسم زمان و اسم
مکان در فعل ثلاثی مجرّد از یَفْعُلُ بر مَفْعَل آید چون
مَقْتَل بمعنی کشتن و زمان کشتن و مکان
کشتن و از یَفْعَلُ نیز همچنین آید چون مَذْهَب و در چند
کلمه اسم زمان و مکان بر وزن مَفْعِل آمده است

اسم زمان و اسم مکان ...

چون مَطْلَع و مَشْرِق و مَغْرِب و مَنْبِت و مَفْرِق
و مَسْقِط و مَنْسِک و مَجْزِر و در همه فتح روا بود و از
یَفْعُلُ مصدر میمی بر وزن مَفْعَل آید و است
و اسم زمان و اسم مکان بر وزن مَفْعِل چون
مَجْلَس و مَجْلِس و از ناقص مطلقا بر مَفْعَل آید چون
مَرْمی و از مثال مطلقا بر مَفْعِل آید چون مَوْعِد و هرچه نه چنین
بود شاذ بود بدانکه مِفْعَل و مِفْعَلَة و مِفْعال برای آلت بود
چون مِخْیَط و مِغْرَفَة و مِفْتاح و فَعْلَة برای مرّت بود چون
ضَرْبَة و فِعْلَة برای هیأت بود چون جِلْسَة و فُعْلَة برای
مقدار بود چون اُکْلَة و لُقْمَة و فُعالَة برای آن چیزی بود که از
فعل ساقط میشود چون کُناسَة و قُلامَة و بدان که هر آنچه مزید
فیه ثلاثی و رباعی مجرد و مزید فیه مصدر میمی و اسم زمان
و مکان بر وزن اسم مفعول آن باب بود بدانکه

21

فَعَلَ یَفْعَلُ مشروط است بآنکه عین آن یا لام آن حرف از
حروف حلق بود و آن شش حرفست — در بیان حرف حلق
شش بود حرف حلق و هست آن ها و حا و خا دگر عین و غین و همزه

باب افعال — أَفْعَلَ یُفْعِلُ إِفْعالًا — قاعده

اصل یُفْعِلُ یُأَفْعِلُ است قیاس ❀ سبب حذف همزه را بشناس
متکلم که او یگانه بود ❀ چون ز تخفیف بر کرانه بود
از دو همزه یکی بینداختند ❀ تا بقی را بوفق آن سازند
امر حاضر ازان بگیر از اصل ❀ همزه اش را بیفکن در وصل

صحیح ❀ الإکرام گرامی کردن ❀ أَکْرَمَ یُکْرِمُ لَمْ یُکْرِمْ
لَمّا یُکْرِمْ لَنْ یُکْرِمَ لِیُکْرِمْ لا یُکْرِمْ أَکْرِمْ لا تُکْرِمْ مُکْرِمٌ مُکْرَمٌ
❀ و غالب در باب افعال تعدیه ثلاثی مجرد لازم
باشد چون ذَهَبَ زیدٌ أَذْهَبْتُ زیدًا و أَجْلَسْتُهُ فَجَلَسَ و شاید
که بمعنی دخول در وقت بود چون أَصْبَحَ یعنی درآمد در وقت صبح

جاءک زیدٌ فأکرمه

۲

وشاید که بمعنی دخول در وقت بود چو

وامسی یعنی در آمد در وقت شبانگاه وشاید که بمعنی رسیدن
بهنگام باشد چون اَحْصَدَ الزَّرعُ یعنی بهنگام درویدن
رسید کشت واَصْرَمَ النَّخلُ یعنی بهنگام بریدن رسید
درخت خرما وبمعنی کثرت آید چون اَثْمَرَ الرَّجلُ یعنی بسیار میوه شد
مرد وبمعنی یافتن بر صفتی باشد چون اَحْمَدتُ زیداً یعنی
یافتم زید را ستوده مثال وادی الایعاد بیم کردن
اَوْعَدَ یُوعِدُ مثال یایی الایسار توانگر شدن
اَیْسَرَ یُوسِرُ اجوف واوی الاقامة بپای داشتن
اقام یقیم اجوف یایی الاطارة پرانیدن
اطارَ یُطیرُ قاعده عین مصدر افتاد از اعلال
عوضش تا درآمد از دنبال ناقص واوی الارضا خشنود
گردانیدن ارضی یُرضی قاعده واو دو یا چون زچی شود وارد

اقامة اقواماً بوده



